

“Yerli Sosyolog” Baykan Sezer’de Dine Sosyolojik Yaklaşım – Bir Giriş Denemesi

The Sociological Approach to Religion in “The Domestic Sociologist” Baykan Sezer – An Essay of Introduction

Ejder OKUMUŞ^a

^aDin Sosyolojisi AD,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Eskişehir

Geliş Tarihi/Received: 08.07.2017
Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2017

Yazışma Adresi/Correspondence:
Ejder OKUMUŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Din Sosyolojisi AD, Eskişehir,
TÜRKİYE/TURKEY
ejder.okumus@gmail.com

ÖZ Bu çalışma, dine sosyolojik yaklaşım içinde Baykan Sezer’in din anlayışını ele almaktadır. “Yerli sosyolog” Sezer, Türkiye’de toplum teorisi ve düşüncesinde önemli ve özgün bir yere sahiptir. Sezer, yerli sosyoloji anlayışı olan bir sosyolog olup dine kendine özgü yaklaşımıyla dikkatleri üzerine çekmiş bir bilim insanıdır. Toplumsal bir olgu olarak din, Sezer’in en önemli inceleme alanlarındandır. Zira din, Sezer için toplumları doğru anlamının en önemli yollarındandır. Bunun da sebebi Sezer’e göre; dinin, toplumları, toplumlar arası ilişki ve çatışmaları, toplumların farklılık ve farklılaşmalarını, ideolojilerini, kimliklerini, bilinçlerini, toplumsal grupları, bireyin toplumla etkileşimini, uygarlıklar arası farklılık, sürtüşme ve çatışmaları ifade eden bir olay olmasıdır. Ayrıca Sezer’in bakış açısında dini anlamak ve araştırmak, bizim Doğu uygarlığının bir parçası ve Türk toplumu olarak Doğu-Batı ilişkilerindeki yerimizi kavramamız açısından da oldukça önemlidir. Görüldüğü üzere Sezer için din olayı oldukça önemlidir. Bu makalede konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklardan hareketle Baykan Sezer’in din sosyolojisi incelenmekte, anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Baykan Sezer; çatışma; din sosyolojisi; Doğu; Batı

ABSTRACT This study deals with Baykan Sezer’s understanding of religion in sociological approach to religion. “The domestic sociologist” Sezer has an important and unique place in the area of social theory and thought in Turkey. Sezer is a sociologist who has an understanding of domestic sociology and is a scientist who has drawn attention with his unique approach to religion. Religion as a social phenomenon is among Sezer’s most significant areas of study. In Sezer’s opinion religion is one of the most important ways to understand societies correctly. According to Sezer, the reason for this is that religion is an phenomenon expressing societies, relations and conflicts between societies, the differences, differentiations, ideologies, identities and consciousnesses of societies, social groups, interaction of individual with society, differences, frictions and conflicts between civilizations. Also, understanding and researching religion at Sezer’s point of view is also very important in terms of our understanding of our place in East-West relations as a part of the Eastern civilization and Turkish society. As you can see, religion is very important for Sezer. In this article, Baykan Sezer’s sociology of religion is studied, tried to be understood and to give the meaning with the primary and secondary sources related to the subject.

Keywords: Baykan Sezer; conflict; sociology of religion; East; West

Dine sosyolojik yaklaşım, kendi içinde farklı sosyolojik din anlayışlarını barındırmaktadır. Bu çalışmada dine sosyolojik yaklaşım içinde Baykan Sezer’in (1939-2002) din anlayışı ele alınmaktadır. Bir sosyolog olarak Sezer, Türkiye’de toplum teorisi ve düşüncesinde önemli ve

özgün bir yere sahiptir.¹ Sezer, yerli sosyoloji anlayışı olan bir sosyolog² olup dine kendine özgü yaklaşımıyla dikkatleri üzerine çekmiş bir bilim insanıdır.

Sezer, iddialı bir sosyologdur ve sosyolojiye önemli katkılar getirmiştir. Sosyolojik bakış açısının oluşmasında Kemal Tahir'den etkilendiği bilinen Sezer'in hem genel sosyolojik yaklaşımları, hem de özelde din sosyolojisine dair görüşleri, Batı merkezli sosyoloji ve din sosyolojisi yaklaşımlarına önemli eleştiri ve sorgulamalar içerir.³ Bu açıdan da sosyoloji perspektifi önemli orijinallikler barındıran Sezer'in görüşlerini incelemek de, özgünlükler içermekte olup oldukça mühimdir.

Türk sosyolojisini aktarmacı ve uyarlamacı olmakla eleştiren Sezer,⁴ Batı sosyolojisini taklit etmeden Türkiye'nin toplumsal dinamiklerine ve toplumsal şartlarına bakarak *yerli bir sosyoloji* yapma gayretiyle hareket etmiştir. Gerçekten de Sezer, Batı sosyolojisine dikkate değer eleştiriler getiren bir sosyolog olmak ve yerli bir sosyoloji anlayışına öncülük edenler arasında önemli bir pozisyonda bulunmak itibarıyla özgün bir yerde durmaktadır.⁵

Sezer, çalışmalarında din olgusuna ayrı bir yer vermektedir. Toplumsal bir olgu olarak din, Sezer'in en önemli inceleme alanlarından biridir. Zira din, Sezer'in⁶ yaklaşımında toplumları doğru anlamının en önemli yollarından biridir, hatta çoğu zaman en iyi yoldur. Bunun da sebebi Sezer'e göre; dinin, toplumları, toplumlar arası ilişki ve çatışmaları, toplumların farklılık ve farklılaşmalarını, ideolojilerini, kimliklerini, bilinçlerini, toplumsal grupları, bireyin toplumla etkileşimini, uygarlıklar arası farklılık, sürtüşme ve çatışmaları ifade eden bir olay olmasıdır. Ayrıca Sezer'in bakış açısında dini anlamak ve araştırmak, bizim Doğu uygarlığının bir parçası ve Türk toplumu olarak Doğu-Batı ilişkilerindeki yerimizi kavramamız açısından da oldukça önemlidir: "Din, endüstri devrimi ile yeryüzünde kurulan toplumlar arası yeni ilişkileri kavrayabilmemize yardımcı olabilecek en önemli kesittir. Biz de, bu ilişkiler içinde kendi yerimizi belirleyebilmemiz ve Batının bize verdiği yerin dışında gerçek yerimizi kavrayabilmemiz için din sorununu kendi görüş açımızdan incelemek amacıyla konu üzerine eğiliyoruz. İsteğimiz, din olayına daha değişik bir açıklama, en azından dinin doğurduğu ilişkilere daha doğru tanımlar getirebilmektir. Sonuçta ne ölçüde bu amacı gerçekleştirebilme imkânlarını bulabildiğimizi göreceğiz."⁷

Görüldüğü üzere Sezer için din olayı oldukça önemlidir. Din, Sezer'in sosyolojisinin ve din sosyolojisinin en önemli problemleri arasındadır.

Sezer, din olayını, hem genel sosyolojik çalışmalarında, örneğin sosyoloji, sosyolojik yöntem gibi konu başlıklarıyla yaptığı çalışmalarında,⁸ Türk sosyolojisine ve sosyoloji-tarih ilişkilerine dair çalışma-

¹ Kenan Çağan, "Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, c.9, sy.2, ss. 69-86.

² Mustafa Orçan, "Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul 2004.

³ Hayati Tüfekçioğlu, "Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları'nın Rusça Baskısı Üzerine", 2011, *Sosyoloji Dergisi*, c.3, sy.22, ss. 583-587.

⁴ Baykan Sezer, "Türk Sosyolojisinin Ötündeki Sorunlar", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 7-12; Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", 1989, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, c.3, sy.1, ss. 1-96; Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011.

⁵ İsmail Coşkun, "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991; H. Bayram Kaçmazoğlu, "Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul 2004; Çağan, "Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer", ss. 69-86; Orçan, "Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı".

⁶ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 17.

⁸ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi Yay., İstanbul 1988; Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", 1989, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, c.3, sy.1, ss. 1-96; Baykan Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1997; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

larında,⁹ uygarlık sosyolojisiyle ilgili eserlerinde,¹⁰ Doğu-Batı ilişkileri ve çatışmaları hakkındaki akademik yazılarında¹¹, hem de doğrudan dini ele aldığı eserlerinde¹² incelemektedir. Belirtmek gerekir ki Sezer'in din sosyolojisine dair temel eseri *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*¹³ başlıklı kitabıdır. Bu kitap, aslına bakılırsa, bir din sosyolojisi çalışmasıdır; zira çalışmanın konusu bir toplumsal olay olarak dindir. Kitap, dinin, toplumsal bir olay olarak toplum farklılaşmalarında ne gibi boyutlara sahip olduğunu ele almaktadır.

Bu makalede sosyoloji yaklaşımıyla yerli sosyolog olarak nitelenebilecek Baykan Sezer'in din sosyolojisi incelenmektedir. Çalışmanın temel başvuru kaynağı, Sezer'in *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*¹⁴ kitabıdır. Tabii ki onun başta *Sosyolojinin Ana Başlıkları*¹⁵ ile *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*¹⁶ kitapları olmak üzere diğer çalışmaları, makalenin önemli kaynakları arasındadır. Bunların dışındaki kaynaklar ise, Baykan Sezer'in din sosyolojisi yaklaşımını anlama ve anlamlandırmaya katkısı olan kaynaklardır.

Belirtmek gerekir ki, makale, Baykan Sezer'in din sosyolojisinin bir giriş denemesi niteliğinde veya ölçülerinde ele almaktadır. Her ne kadar makalesinde yazar, din ile çatışma, toplumsal değişim,¹⁷ uygarlık,¹⁸ kapitalizm, modernleşme, laiklik, sekülerleşme ve bilim ilişkileri veya dikotomilerine¹⁹ uygun zeminlerde işaret etse de, her biri ayrı başlıklarla incelenecek kadar geniş olan bu problemleri genişçe ele almayı başka bir çalışmaya bırakmaktadır. Aynı durum, evrensel dinler ile İslamiyet olguları²⁰ ve Doğu ile Batı²¹ kavramları için de geçerlidir.

DİN VE SOSYOLOJİ: SOSYOLOJİDE DİN SORUNSALI

Sezer, anlaşılan odur ki, sosyolojiden bahsederken mutlak anlamda Batı'da Auguste Comte (1798-1857) ile bir isim ve bilim olarak ortaya çıkıp gelişmeye başlayan sosyolojiyi kastetmektedir. Buna bağlı olarak

⁹ Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1979; Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Baykan Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", *Tarih ve Sosyoloji Seminerleri, 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler*, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991, ss. 1-8; Sezer, "Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar".

¹⁰ Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*; Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*.

¹¹ Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990; Baykan Sezer, "Batı Sosyolojisinin Doğu Topluluklarına Yaklaşımı", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 39-47; Baykan Sezer, "Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme", 1991, *Türkiye Günlüğü*, c.15, ss. 10-16; Baykan Sezer, "Çağdaşlaşma ve Batı Egemenliği", 1992, *Yeni Toplum Dergisi*, sy. 1, ss. 5-9; Baykan Sezer, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ders Notları*, İstanbul 1996-97; Baykan Sezer, "Doğu-Batı Ayırımı", 1998, *Doğu Batı*, c.1, sy.2, ss. 29-36.

¹² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

¹³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

¹⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

¹⁵ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

¹⁶ Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993.

¹⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*; Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*.

¹⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*; Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*; Sezer, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ders Notları*; Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*; Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*.

¹⁹ Bkz. Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*; Baykan Sezer, "Batı Sosyolojisinin Doğu Topluluklarına Yaklaşımı", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 39-47; Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*; Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*; Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*; İsmail Coşkun, "Modernleşme Kuramı Üzerine", 1989, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, c.3, sy.1, ss. 289-304; Baykan Sezer, "Osmanlı Eğitim Sisteminden Günümüz Eğitim Birliğine", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, c.2, sy.4, İstanbul 1987; Ejder Okumuş, "Secularization and Religion", 2005, *Euro Agenda/Avrupa Günlüğü*, c.4, sy.7, ss. 335-356; Sezgin Kızılcık, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Anı Yay., Ankara 2000, s. 88; Ergün Yıldırım, "Baykan Sezer'den Batı Sosyoloji Kuramlarına Eleştirel Çağrı", *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılcık Yay., İstanbul 2004, ss. 207-213; Mehmet Devrim Topses, "Baykan Sezer'in Modernleşme Kuramlarına Yaklaşımı ve Max Weber Eleştirisi", <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/devrimtopses.pdf> (03/06/2017); Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, çev. Zeynep Aruoba, Hil Yay., İstanbul 1985; Sezer, "Çağdaşlaşma ve Batı Egemenliği"; Sezer, "Doğu-Batı Ayırımı"; Bryan S. Turner, *Marks ve Oryantalizmin Sonu*, çev. H. Çağatay Keskinok, Kaynak Yay., İstanbul 1985; Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1991; Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul 2002; Okumuş, "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı", 2002, *Marife*, c.2, sy.3, ss. 253-260; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş Yay., İstanbul 2002; Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, 3. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2017.

²⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

²¹ Bkz. Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*; Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*; Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*; Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*; Sezer, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ders Notları*; Sezer, "Doğu-Batı Ayırımı". Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*; Sezer, "Doğu-Batı Ayırımı".

sosyolojinin dünyada ilk olarak Batı'da ortaya çıkışından bahsetmekte ve bunun toplumsal, kültürel, ekonomik, endüstriyel vd. temellerini incelemektedir.²² Bu durumda denilebilir ki, Sezer, İbn Haldun'u (1332-1406) sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışında gündemine pek almamaktadır. Esasen Umran İlmi,²³ sosyolojinin isim olarak değil, ama ilim olarak Batı'da ortaya çıkışından yaklaşık beş asır önce Müslüman toplumda Müslüman bir ilim insanı İbn Haldun tarafından icat edildiğini göstermektedir.²⁴

Dinin sosyolojide bir sorunsal olarak ele alan Sezer, sosyolojinin Batı'da ortaya çıkışının temelinde büyük sanayi devrimini ve onunla ilişkili olarak halkların kendi iradeleriyle harekete geçip değişim istemelerini görür ve bundan dolayı da sosyolojinin birinci konusunun endüstri olduğunu söyler.²⁵ Sezer'e göre endüstri ve endüstrinin doğurduğu ilişkiler ve sorunlar, sosyolojinin birincil konusu olup "bu sorunlara bir çözüm bulabilmek sosyolojinin bütün gelişmesi boyunca başlıca çabası kalmıştır. Sosyolojinin önde gelen amacı endüstri toplumlarının özgüsü ve savunulmasıdır."²⁶

Sezer, endüstriyi bu şekilde sosyolojinin ilk konusu olarak gördükten sonra endüstri olayı üzerinden dinin sosyolojideki yerini ortaya koymaya çalışır; dinin sosyolojiyle ilişkisi ve sosyolojideki yerini paradoksal bir boyutla açıklar. Bir yandan din sosyolojiyle son bulacak, rafa kalkacak bir olay iken, diğer yandan sosyolojinin ikinci önemli konusu din olacaktır.²⁷

Sezer, dinin sosyolojinin ikinci önemli konusu olmasının, daha doğrusu sosyolojinin iki önemli konusu olan endüstri ile dinin birbiriyle bağlantılı oluşunun, Batılı sosyologların Batı dışı toplumları tanıma gereğiyle ilişkili olduğu görüşündedir.

Belirtmek gerekir ki sosyoloji, sosyoloji ismiyle değil de bir bilim olarak konusu, bakış açısı, yöntem ve teknikleri bakımından İbn Haldun ile *İlmu'l-Umrân*²⁸ (Umran İlmi) olarak bilimler sahnesine çıktığı halde, Batılı bilim anlayışı sosyolojiyi sosyoloji sözcüğünün ortaya çıkışına uygun bir biçimde Batı'ya özgü bir bilim olarak görmüştür. Bu anlamda sosyolojinin, Batı toplumlarının kendi şartları içinde dinin sonunu işaretleyen, dine ve dinî dünya görüşüne karşı kurulmuş bir bilim dalı olarak algılandığı söylenebilir. Bu durumda sosyolojinin, artık rafa kalkıp sosyal hayattan çekip gidecek bir fenomeni, yani dini ve onun yerine gelecek olan şeyi, yani bilimi, aslında "yeni dini", hatta bizatihi sosyolojinin kendisini ele alan bir disiplin olarak ortaya çıktığı belirtilebilir. Denilebilir ki, Hıristiyan kültürü bağlamında doğup gelişen din sosyolojisinde de etkin bakış, bu anlamda sosyolojik perspektif olmuştur. Şu halde sosyoloji, değerden düşürmeye çalıştığı veya karşı olduğu dine karşı nasıl nötr bir tutum içinde olabilecektir? Bu sorunun, basit bir cevapla kolaylıkla geçirilebilecek türden bir soru olmadığı açıktır. Fakat günümüzde artık sosyologlar, bilimsel çalışmalarında din konusunda daha dikkatli, daha bilimsel olsalar dahi sosyoloji ve din sosyolojisinde bu gerilimin bütünüyle giderilebilmiş olduğunu söylemek için henüz erkendir.²⁹

²² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Baykan Sezer, "Batı Sosyolojisinin Doğu Toplumlarına Yaklaşımı", 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 39-47; Sezer, "Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar"; Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

²³ İbn Haldun, *Mukaddime*, tah. Derviş el-Cüveydi, 2. Baskı, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1996.

²⁴ Ejder Okumuş, *Osmanlı'nın Gözüyle İbn Haldun*, 3. Baskı, İz Yay., İstanbul 2017.

²⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 13-15; Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, ss. 1-6 vd.; Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

²⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 14-15.

²⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 15.

²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, tah. Derviş el-Cüveydi, 2. Baskı, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1996.

²⁹ Ejder Okumuş, "Sosyolojinin Din Sorunsalı", *Din Sosyolojisi*, ed. M. Bayyigit, Palet Yay., Konya 2013; Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, 4. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2015; Bryan Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, Oxford, New York 1989, ss. 5-6 vd.

Sosyolojinin din problemiği noktasında en önemli hususlardan biri de, Sezer'e göre dinin doyuru-
cu tanımlarının olmaması ve sosyolojinin din ile toplumsallığı dolayısıyla ilgilenmesidir. Sezer iddia et-
mektedir ki, sosyolojide dinin özü araştırma konusu değildir, yani sosyoloji, geçmiş zamanlardaki pey-
gamberlerin rolünü oynama iddiasında bulunmaz. Bundan dolayı sosyolojide din, kutsal ve kutsaldışının
vb. doyurucu tanımları yoktur. Din bir toplumsal olaydır. Sosyoloji konuyla bu açıdan ilgilenmektedir.
Çoğu kez açıklamak istediği, aslında din aracılığıyla başka toplum olaylarıdır.³⁰

Sosyolojinin din sorunsalı bağlamında en önemli hususlardan biri de, Sezer'e göre sosyolojinin Batı
şartlarına bağlı bir bilim olması ve dolayısıyla din konusunda Hıristiyanlığı esas alıp ona göre din olayı
hakkında genellemelere gitmesidir. Bu ciddi bir problemdir.³¹ “Bir yanda sosyoloji olumlu düşüncenin
dine karşı gelişmesi olarak yorumlanırken öte yanda aynı sosyolojide Hıristiyanlığın övgüsüne tanık
olunmaktadır. Hıristiyanlığın övgüsü, elbet birlikte İslamiyet'in yergisini getirmektedir.”³² “Bugün ege-
men olan din sosyolojisi Hıristiyanlık ya da Hıristiyan sosyolojisidir. Bu durumun önemli mahzurları
vardır. Batı'da din sosyolojisi Hıristiyanlıkta bazı hazır kalıplar bulabilmiştir. Hıristiyanlık, Ortaçağda
bazı kavramları (teolojik tanımlar) oluşturmuştur. Batı'da din sosyolojisi, bu tanımlara dayanarak kendi-
sine belli bir çerçeve kurabilmektedir.”³³

DİN SOSYOLOJİSİ

FARKLI DİN VE TOPLUM, FARKLI DİN SOSYOLOJİSİ

Sezer'in din ve toplumun farklı oluşuna uygun ve paralel olarak her din ve toplum için din sosyolojisinin
farklı olacağı gibi bir düşüncesinden bahsetmek mümkündür.

Anlaşılmaktadır ki Sezer'e göre din, nasıl ki toplumları tanımlamada ve toplumların farklı oluşları
ile farklılaşmalarında belirleyici ise din sosyolojisinin farklılaşmasında da aynı şekilde belirleyicidir. O
halde dinin özgünlüğü ve özgünlüğü din sosyolojisinin özgünlüğü ve özgünlüğü demektir. Yani farklı din-
lere mensup toplumların farklı din sosyolojileri söz konusudur. Her toplumun dini, kendi din sosyolojisi
ilmiyle incelenir, araştırılır ve anlaşılmalı ve anlamlandırılmaya çalışılır.

BATILI DİN SOSYOLOJİSİ

Sezer Batı sosyolojisi ve Doğu sosyolojisi veya Batı sosyolojisi ve Türk sosyolojisi ile diğer toplumların
sosyolojisi olduğu görüşünden hareketle farklı toplum ve medeniyetlere göre sosyolojiler olduğunu ileri
sürmektedir.³⁴ Bu durumda Sezer'in din sosyolojisinde de Batılı din sosyolojisi ve Doğulu din sosyolojisi
veya Batı sosyolojisi ve Türk sosyolojisi ve diğer toplumların din sosyolojileri gibi farklı tipler olduğunu
görüşünde olduğu da söylenebilir. Yani Sezer'de din ve toplum farklılığına göre din sosyolojisi farklılığı
söz konusudur. Bu başlık altında vurgulanmak istenen odur ki, Sezer'e göre Batılı din sosyolojisi diye Ba-
tı toplumlarına özgü bir din sosyolojisi vardır. Burada iki önemli nokta vardır.³⁵ Bunlardan birincisi sos-
yolojinin “Batı'da doğmuş ve Batı şartlarına bağlı kalmış bir bilim olması”,³⁶ ikincisi ise birinci önermeye

³⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 21.

³¹ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

³² Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s. 54.

³³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 21.

³⁴ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*.

³⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

³⁶ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s. 53.

bağlı olarak sosyolojinin bizzat kendisinin ve sosyolojinin ele aldığı dinin Hıristiyanlık temelli olmasıdır.³⁷

Sezer, açıkçası Batılı din sosyolojisinin Hıristiyanlık veya Hıristiyan sosyolojisi olduğu görüşündedir.³⁸

YERLİ/TÜRK DİN SOSYOLOJİSİ

Sezer, genel olarak sosyolojide nasıl yerliliği savunuyorsa, din sosyolojisinde, din-toplum etkileşimi incelemelerinde de yerliliği savunur.

Sezer, Batılı sosyoloji ve din sosyolojisinin dine kendi endüstrisi bağlamında baktığını ileri sürerek bizim dine Batılılar gibi değil, kendi şartlarımıza bakarak yaklaşmamız gerektiğini ileri sürer.³⁹

Sezer, Türkiye’de sosyoloji ve din sosyolojisinin aktarma bir bilim olduğunu, oysa yerli bir sosyoloji ve din sosyolojisinin tesis edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Elbette bu düşünce, yukarıda Türk sosyolojisi için belirtildiği gibi önemli, cesurca ve anlamlıdır. Fakat bugün itibarıyla konunun yeniden ele alınmaya ihtiyacı olduğu da açıktır. Konuya bilimsel bir perspektifle yaklaşarak Batılı din sosyolojisinin eksiklerini, açmazlarını, sorunlarını, yanlışlarını gidermeye çalışmak ve daha doğru ve evrensel bir din sosyolojisine yaklaşmak mı önemli ve doğrudur yoksa farklı sosyolojiler inşa ve ikame etmek mi doğrudur?

Türk din sosyolojisinden bahsedildiğinde, birçok din sosyolojisinden bahsedilmiş olacağı açıktır. Acaba birçok din sosyolojisi, din sosyolojisinin berhava olmasına, din sosyolojisinde belli zeminlerde genelliğin ve dolayısıyla bilimselliğin ortadan kalkmasına yol açmaz mı? Yol açmayacağı düşünülürse, bu nasıl izah edilebilir? Eğer Türk din sosyolojisinden, kendi toplumumuz, kendi kültürümüz temelinde din sosyolojisi çalışmaları yapılması kastedilirse bu anlamda pekala bir Türk din sosyolojisinden bahsedilebilir. Zira toplumlar çeşitlidir ve bunlar üzerine din sosyolojisi çalışmalarının yürütülmesinden daha doğal bir şey olamaz. Önemli olan bilimsel ölçütlere dayanan bir din sosyolojisinin varlığının gözardı edilmesidir. Aynı şekilde kendi din sosyolojimizle Türk sosyologlarının din sosyolojisine katkılarını ifade etmek istersek bu anlamda da Türk din sosyolojisi bir sorun teşkil etmez. Fakat bir bilim olarak Türk din sosyolojisinin olması gerektiğini savunmak, zaten öteden beri yapılan bilimi ideoloji ve siyasetin hizmetine vermeye destek anlamına gelmez mi? Din sosyoloğu, kendimize ait din sosyolojisini belli bir siyasal yaklaşım için araç olarak mı icra edecek? Kendimize ait yerli bir din sosyolojisi bu alanı ideolojikleştirmez mi? “Bu durum, din sosyoloğunu, bir ‘ideolog olarak din sosyolojisi’ yapmaya ve belli bir ideoloji uğruna tarafsızlığını bozmaya itmez mi? Peter L. Berger’in belirttiği gibi Batı’da sosyolojinin meşrûiyet kaybıyla yüzyüze gelmesinin en önemli sebeplerinden biri onun ideolojikleştirilmesidir.⁴⁰ Kendimize ait bir din sosyolojisi de, din sosyolojisini ideolojikleştirme riski taşıyabilir. Eğer böyle olacaksa, neden başa dönelim? Neden Batı’nın geçtiği süreci, onun bilim anlayışındaki indirgemeciliği sorgular ve reddederken bile izlemek durumuna düşsün?”⁴¹

³⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

³⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 21.

³⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 17.

⁴⁰ Peter L. Berger, “What Happened to Sociology”, 2002, *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life*, sy.126, s. 29.

⁴¹ Ejder Okumuş, “Bir Din Sosyolojimiz Olmalı mı?” 2006, *Euro Agenda/Avrupa Günü*, c.5, sy. 8.

James K. Spickard'ın "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion"⁴² başlıklı makalesinde referans verdiği İbn Haldun üzerinden sosyolojiyi yeniden düşünmek oldukça önemlidir:

İbn Halduncu bir din sosyolojisi, dinî hayatın az fark edilmiş boyutlarını yeni bir bakış açısıyla ortaya koymakta ve ayrıca bizim daha önce bildiğimizi sandığımız şeylere yeni açıklamalar getirmektedir. Bu, hem bizim medeniyetimizdeki hem de diğer medeniyetlerdeki bütün dinlerle ilgili anlayışımızı zenginleştirmektedir. Tıpkı Weberci, Durkheimci, Marxist, yapısalcı ve diğer perspektiflerin her birinin karmaşık bir dinî bütünün bir parçasını alması gibi diğer gelenekler de bize bizim kaçırdığımız şeyleri göstermektedir. Bu, sadece spesifik kavramlar meselesi değildir; zira bu, kavramları, teorileri yararlı kılan kapsamlı bir yaklaşım içinde bütünleştirmektedir. İbn Haldun'un yeni kavramları yeni bir çerçeve ile kombine etmesi, Batılı sosyologların yeni bir gözle bakmalarına yardımcı olabilir.⁴³ (Bu alıntıdır, dolayısıyla değiştirilmesi uygun değildir)

Bütün bu husular, Baykan Sezer'in ortaya koyduğu yerli sosyoloji ve din sosyolojisi yaklaşımları temelinde yeniden düşünölmeli, tartışılmalı ve böylece din sosyolojisine önemli katkılar verilmelidir.

DİN SOSYOLOJİSİNİN GENEL SORUNLARI

Sezer'in yaklaşımında din sosyolojisinin önemli sorunlarından biri, *araştırmacının kendini araştırdığı konunun dışında tutması* noktasında kendini göstermektedir. Sezer'e göre "Belli bir konu üzerinde kavramlaştırma girişimleri ancak araştırmacının elden geldiğince kendisini konu dışında tutmasıyla başarılı olacaktır. Hâlbuki böyle bir bir koşul önce araştırmacının dinî inanç ve tutumuyla sınırlanmaktadır ve gerçekleştiği anda da araştırmacının dinî tutumuna dönüşecektir."⁴⁴ Dolayısıyla Sezer'e göre din sosyolojisi, kendini inandığı ve bağlı olduğu dinin dışında kalarak araştırma yapma sorunsalıyla karşı karşıya kalmaktadır. Fakat böyle bir probleme rağmen din sosyolojisi araştırmalarını yapacaktır.

Din sosyolojisinin genel zorluk ve problemlerinden üçüncüsü Sezer'e göre *peygamberlerle* ilgilidir:

Yine dinde sosyolojiyi tereddüde düşürecek peygamberler sorunu bulunmaktadır. Peygamberler, kişilikleri ile toplumsal ilişkileri ve dolayısıyla sosyolojinin açıklama imkânlarının aşan liderlerdir.

Peygamberlerin getirdiği açıklamalar yine de bilimsel açıklama olmaktan uzaktır. Aksi durumda bu açıklamalar kısa sürede topluma mal olur, toplumsallaşır. Bu gün atom bilimi bile toplumsallaşmıştır ve atom bilginleri üstün kişi niteliklerini kaybetmişlerdir.

Sanatçı da, değişik düzeyde de olsa, toplumda aynı görevi yüklenmiştir. Sanat sorunu, sanatçının kişiliğine bağlı olarak sanatçı psikolojisi içinde açıklanmak istenmektedir. Ancak bizce konuyu toplumun kendi sorunları karşısında bilinçlenme ve eldeki bilgilerle bu sorunlara bir karşılık getirebilme imkânları çerçevesinde ele almakta yarar vardır. Sanatçı ya da peygamberler psikolojisi yerine sanat ve din sosyolojisinin konuyu daha iyi aydınlatılabileceğine inanıyoruz.⁴⁵

Din sosyolojisinin genel zorluklarından bir diğeri ise Sezer'e göre Müslüman toplumlarda ve Türkiye'de din sosyolojisinin zorlukları arasında da ele alınması gereken *Batı ile Doğu'nun din farklılığı sorunu*

⁴² James V. Spickard, "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion", 2001, *Social Compass*, c.48, sy.1, ss. 103-116

⁴³ Spickard, "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion", s. 114.

⁴⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 19.

⁴⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 20-21.

nudur. Batılı din sosyolojisi Hıristiyanlık üzerine dayanırken Müslüman toplumların din, İslamiyettir. Bunu genişletirsek, diğer toplumların dinleri de farklı farklıdır. Hıristiyan sosyolojisinin ürettiği kavram ve görüşlerle şekillenen bir din sosyolojisi, İslam toplumlarını nasıl ele alabilir, açıklayabilir, anlamlandırabilir? Bu ciddi bir sorundur.⁴⁶

Din sosyolojisinde en önemli problemlerden birinin de Sezer'e göre *yöntemsel sorunlar* olduğu söylenebilir. Sezer, sosyolojide yöntemin başlı başına bir sorun olduğunu söylemektedir.⁴⁷ Sezer'in, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*⁴⁸ başlıklı kitabında tartıştığı yöntem sorunlarını muhtemelen bir bütün olarak din sosyolojisi için de geçerli kabul ettiği düşünülebilir. Bu kitabında Sezer, Batı sosyolojisindeki tarafsızlık ilkesinin problemleri olduğunu, sosyolojinin yansızlığa değil, dürüstlüğe ihtiyacı olduğunu, Batılı sosyolojinin evrensel bir sosyoloji olarak alınmasının yanlışlığını, Batılı sosyolojinin Batı tarih anlayışının ve dolayısıyla dışı toplumları tarih dışı, tarihten kopmuş veya az gelişmiş toplumlar olarak algılamasının yanlış olduğunu vs. ileri sürmektedir.

Din sosyolojisinin yöntemsel sorunlarından biri de Sezer'e göre *dinleri adeta tarih dışı ele alması, toplum ve toplumsal şartlar dışında düşünmesidir*. Oysa bu dinlerin doğru anlaşılmasını engeller. Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in kendilerine özgü birer tarihi gelişmelerin sonucu olduğunu unutmak, bizi yanıltıcı sonuçlara ulaştırabilir: Bugün dini ele alış biçimi de genellikle bu yanıltıcının sonucu olmaktadır.⁴⁹

Sezer'e göre genel sosyolojide de din sosyolojisinde de toplum ve din olaylarına tarih üstü ve dışı yaklaşma gibi bir problem bulunmaktadır. Oysa toplumsal olaylar aynı zamanda tarihî olaylardır. Toplum olayları, zaman içinde gerçekleşen olaylardır.⁵⁰ Birey, toplum ve din, tarih içinde mahiyet kazanırlar. Yaşayan olaylar olarak toplum olayları, sadece tasvir edilmeyi değil, bir izahı ve anlamlandırmayı da gerektirirler. Bir toplum olayını açıklayabilmek için de tarihî bağlamının dikkate alınması şarttır.⁵¹ Dolayısıyla "kuracağımız sosyolojik modelleri tarihî olaylarla sınamak zorundayız."⁵² "Tarih temeline dayanmayan bir sosyoloji mümkün değildir."⁵³

TÜRKİYE'DE DİN SOSYOLOJİSİNİN ANA SORUNLARI

Sezer'e göre Türkiye'de ve Müslüman toplumlarda din sosyolojisinin söz konusu genel din sosyolojisi sorunlarına ek olarak kendine özgü sorunları da bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de din sosyolojisinin önemli sorunlarından birincisi *dine ideolojik yaklaşımdır*.⁵⁴ Sezer'in ifadesiyle:

Türkiye'de din sosyolojisi konusunda araştırma yapmak isteyenleri umutsuzluğa düşürecek bir başka olay daha var. Cumhuriyetin kuruluş yılların da, o günkü ortam için de genel olarak dine, özel olarak İslâmiyet'e karşı takınılmış tutumun etkileri bugün de duyulmaktadır. Konumuz üzerinde en basit araştırmalar bile henüz yapılmamıştır. Din sosyolojisinde terminoloji bile Türkiye'de henüz saptanmış değildir. Yine İslâmiyet'te çeşitli kavramlar hangi anlamda oldukları üzerinde bir oybirliği ve açıklık yoktur.⁵⁵

⁴⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 21-24ç

⁴⁷ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, ss. 125 vd.

⁴⁸ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*.

⁴⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 202-203.

⁵⁰ Baykan Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", *Tarih ve Sosyoloji Seminerleri, 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler*, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991, ss. 1-8.

⁵¹ Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, 3. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2017.

⁵² Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, s. 2.

⁵³ Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", ss. 1-8.

⁵⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 18-19 vd.

⁵⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 18-19.

Bizde din sosyolojisi bir dizi araştırmalar sonucu kurulmuş değildir. Batı' da yapıldığı için yurdumuza da aktarılmıştır. Din üzerine sayıları sınırlı bir iki sosyoloji ya da felsefe araştırmaları da doğrudan doğruya Yunan mitolojisine ve Hıristiyanlığa dayanmaktadır.⁵⁶

Türkiye'de ve Müslüman toplumlarda din sosyolojisinin en önemli problemlerinden biri de Sezer'in yaklaşımında *Müslüman olmakla ilgili problem*dir. Daha doğrusu egemen olan din sosyolojisinin Hıristiyanlık veya Hıristiyan sosyolojisi olmasından kaynaklanan mahzurlar, Türkiye'de ve diğer Müslüman toplumlarda din sosyolojisinin ciddi sorunlarındanır.⁵⁷

Türk din sosyolojisinde bu sorunların dışında diğer bir sorun da *yöntem* kapsamında ortaya çıkmaktadır. Yukarıda din sosyolojisinin genel sorunlarından sonuncusu olarak verilen yöntem sorunlarının, Sezer'in düşüncesinde Türk din sosyolojisi ve diğer Müslüman toplumların din sosyolojileri için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu sorunları aşmak için Türk din sosyolojisi, kendi toplumsal şartları içinde kendi bakış açısını, kendi kavram ve teorilerini geliştirip ortaya koymalıdır. Sezer'in yaklaşımında Türkiye'de sosyolojik yöntem konusu, önce sosyoloji bilgilerinin toplumumuz açısından tartışmaya açmak ve söz konusu yapmaktır. Doğru ve geçerli yöntem, bizce önce doğru soru sormak ve bu sorulara kendi çıkarlarımız doğrultusunda karşılıklar aramaktır. Bu nedenle sosyolojide yöntem konusunda bazı bilgileri aktarmak yerine tartışmaya açmak lazımdır.⁵⁸ Sezer'e göre;

Sosyolojinin kendisi ve sosyoloji yöntemi de bir toplumsal olgudur. Bu nedenle toplumun üzerine ve dışına çıkmazlar. Sosyoloji toplum sorunlarını çözümlenmesine koşulurken kendi sorunlarını da toplum içinde çözmek zorundadır. Toplumsal koşulların dışına çıkmaz. Oysa bilindiği gibi toplum, bir çekişme ve çatışma alanıdır. Bu durumda sosyolojide de elbet çekişme ve çatışma olacaktır. Bilim adına gerçek olmayan bir barış özlemi yerine bu çekişme ve çatışmada kendi çıkarlarımıza uygun en iyi yeri almak amacımız olmalıdır. Sosyolojinin genel sorunları yanında Türk sosyolojisinin özel sorunu çatışma içinde Türk toplumunun çıkarlarına uygun en iyi yerin bulunup saptanabilmesidir.⁵⁹

Bu yaklaşıma uygun olarak Sezer, Türkiye'de sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarında tarihî çalışmalar yapılmasının, bu alanların yerli yapıda gelişmesine, yöntem ve teori problemlerinin çözümlenip çözümlenmesine büyük katkılarda bulunacağı görüşündedir.⁶⁰ Sosyolojinin, bağlamı; doğuğu ve bugünkü gelişimi itibariyle Batılı olduğu gözardı edilmezse, bahsi geçen hususun önemi daha da artmaktadır. Toplumların tarihî, kültürel, sosyal, dinî, siyasi vb. açılardan farklı özellikler taşıdıkları bilindiğine göre genelde Batılı bilginin, özelde ise sosyoloji ve din sosyolojisinin İslam coğrafyasında ve Türkiye'de yaşayan toplumlara olduğu gibi aktarılmasının getireceği sakıncalar, göz ardı edilemez.⁶¹

DİNİN DOğUğu VE TANIMI SORUNU

Sezer için dinlerin nasıl doğduğu sorununu tartışmak, din-toplum ilişkilerini anlayıp anlamlandırmak ve bu noktada belli sosyolojik sonuçlara varmak için bazı kavramların varlığına ve din tanımı üzerinde bir anlamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Sezer'e göre "Din bütün toplumlara yaygın bir olaydır. Daha ilkel toplumlarda toplum yaşayışı ve örgütlenmesinin başlanması ile birlikte din olayını tanımamız ve toplumların

⁵⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 19.

⁵⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

⁵⁸ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s. 17.

⁵⁹ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s. 130.

⁶⁰ Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", ss. 1-8.

⁶¹ Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", ss. 1-8; Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*.

gelişme çizgileri sonun da da bugünkü biçimine kadar izlememiz mümkün olmaktadır. Sosyoloji, toplumlara böylesine yaygın bir olaya ilgisiz kalamazdı. Konumuzu ele almak, belli sosyolojik sonuçlara varmak için önce dini toplumla olan ilişkilerinde saptayan kavramlara ihtiyaç vardır. Konumuzun içeriğini, sınırlarını çizebilmek için başta din tanımı üzerinde bir anlaşmaya varmamız gerekecektir.”⁶²

Durkheim’ın din tanımı ve kaynağına ilişkin bakışının dini açıklamaktan uzak olduğu görüşünde olan Sezer’in yaklaşımında “Dini açıklayabilecek bir tanımın içinde ‘dinler, toplum yaşantısında niçin ve nasıl doğmuşlardır?’, ‘dinlerin toplum içinde önemleri ve yerleri nelerdir?’ sorularına karşılık taşıması gerekir.”⁶³

Sezer’e göre Durkheim’de ve benzeri klasik sosyologlarda bulunan dini evrimci ilerlemeci etnografik izah yaklaşımı, dinler tarihini genel tarihten bağımsız ele almaktadır. Yukarıdaki iki soruya cevap vermede başarılı olmayan bu yaklaşımda, din ve toplum arasında mekanik bir ilişki kurulmakta ve dolayısıyla dinin toplumsal planda tanımı ve kaynağını doğru ortaya koyamamaktadır.⁶⁴

Oysa Sezer’e göre din, bir üst-yapı kurumu olup insanların bireysel ve toplumsal bilinçlenme durumlarıyla yakından ilgili bir fenomendir; “insanların kendi varlıklarını çevreleyen toplumsal ortamın bilincine varmaları biçiminden birisi ve en önemlisidir. *Ve dinler, her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olmuşlardır.* Toplumun üzerinde baskısı ve bireyin kişiliğinin kurulmasındaki önemi dinin o toplumda aldığı yeri kayıtlamaktadır. Toplum üyelerinin topluma bağlılık derecesine göre de dinî inançları az ya da çok olmaktadır. Bireyin, dinle toplumla olan ilişkisini açıklayabilmekte ve belli bir toplumun üyesi olmayı ifade edebilmektedir.”⁶⁵

Anlaşıldığı üzere Sezer’e göre dinler, toplumla birlikte gelişme gösteren, toplumların varlıklarına sıkı sıkıya bağlı, toplumların kişilikleriyle belirlenen birer olaydırlar.⁶⁶

Sezer, bu anlayışına göre dinleri; ilkel kabilelerde basit totem inancı dönemi, ilkel kabilelerin başka kabilelerle karşılaşması ve çatışıp savaşması ile dinin zenginleştiği ve toplumun geliştiği çok tanrılı dinler dönemi, çok tanrılı dinlere mensup toplulukların birleşmesi ve karşı karşıya geldikleri toplumlara göre kendilerini tanımlamaya başlamaları ile tek tanrılı dinler dönemi ve nihayet yeryüzündeki toplumların iki ana grup halinde cepheleşip aralarındaki çelişki ve çatışmaların evrensel bir nitelik kazanmasıyla evrensel dinler dönemi gibi süreçlerden geçerek bugüne geldiğini ileri sürmektedir. Bütün bu dönemlerde dinî inanç ve dinler, bireyin topluma bağlılığının ve toplum kimliğinin ifadeleri olmuşlardır.⁶⁷

Sezer’in dine sosyolojik yaklaşımı, kimi noktalarda eleştirdiği Marx ve Durkheim’in din anlayışı ile örtüşmektedir. Özellikle dinin bütünüyle topluma bağlı olarak tanımlanması ve izah edilmesi yönünden Sezer’in din görüşü, Marx ve Durkheim’den mülhem gibidir. Yukarıdaki tanıma ve dönemlendirmeye bakılırsa bu açıkça görülebilir. Dinin üst yapı olarak görülmesi, Marx’ın yaklaşımıyla örtüşmektedir. Hatta dinin “insanların kendi varlıklarını çevreleyen toplumsal ortamın bilincine varmaları biçiminden birisi ve en önemlisi” olarak ifade edilmesi de Marx’ın bilgi sosyolojisinden mülhem görünmektedir. Tarifteki “*Dinler, toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olmuşlardır.* Toplumun üzerinde baskısı ve bireyin kişiliğinin kurulmasındaki önemi dinin o toplumda aldığı yeri kayıtlamaktadır. Toplum üyelerinin

⁶² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 29.

⁶³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 30-31.

⁶⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 31-32.

⁶⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 32.

⁶⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 87-88.

⁶⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 32-33, 87-88 vd.

topluma bağlılık derecesine göre de dinî inançları az ya da çok olmaktadır. Bireyin, dinle toplumla olan ilişkisini açıklayabilmekte ve belli bir toplumun üyesi olmayı ifade edebilmektedir.” kısmı da Durkheim’in sosyolojist din yaklaşımına oldukça benzemektedir. Bir yandan Durkheim’in din tanımını ve dinin doğuşuna ilişkin yaklaşımını eleştirirken, diğer yandan Durkheim’in yaklaşımındaki mantığı paylaşarak benzer bir din yaklaşımı ortaya koymaktadır. Durkheim’in tanımını ve benzeri tanımları, din ile toplum arasında mekanik bir ilişki kurma olarak ve aynı zamanda dine özselci bir yaklaşım olarak, yani dini din ile izah olarak görürken,⁶⁸ kendisi de dini topluma bağlı bir olay olarak izah etmek suretiyle adeta sosyolojist bir pozisyon almak ve dini bağımlı bir değişken olarak görmek suretiyle işlevselci ve nihayet Durkheimci anlayışa yaklaşmaktadır.

Sezer, bir yerde “din, bağlı olduğu toplumu açıklayan bir olaydır. Bu bağlamda din, dile getirdiği olayların toplumsal olarak aldıkları ifade biçimlerinden biridir.”⁶⁹ demek suretiyle de dini topluma bağlı olarak izah ettiğini göstermektedir. Ayrıca “din bir toplumsal olaydır. Sosyoloji konuyla bu açıdan ilgilendirilmektedir. Çoğu kez açıklamak çabasında olduğu, din aracılığıyla başka toplum olayları olmaktadır.”⁷⁰ demekle de topluma bağlı din yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Sezer, “dinin, toplum olaylarının bir yorumu olduğu”,⁷¹ “dinin kendi başına bir olay olmadığı, toplumsal ortamda meydana gelen olayların bir tezahürü olduğu”⁷² şeklinde özetlenebilecek bu sosyolojist ve tarihselci din anlayışıyla, aslında dini, insanlığın toplumlar arası farklılaşmalar da dahil olay ve olanlar karşısında bir tür acizliğinin, eksikliğinin ifadesi olarak gördüğünü (yazar bunu Aşırı yorum olarak görmemektedir), toplumun bilemediği olayları izah etmek ve meşrulaştırmak için ortaya çıkan bir fenomen olarak gördüğünü göstermektedir. Bu bakış açısıyla Sezer, dinin özsel boyutlarını göz ardı etmekte ve dini özsel tanımlamaya yanaşmamaktadır.⁷³ Bu yaklaşımıyla Sezer, Marx ve Freud’un yabancılaşma, afyon, telafi, nevroz vs. temelli din anlayışlarına⁷⁴ yaklaşmaktadır.

Dini, toplumu ve sosyolojiyi siyasetle yakın anlam ilişkisi içinde gören Sezer,⁷⁵ ilk Doğu uygarlıklarında dinin oluşma sürecinde devletin toplum tarafından kutsallaştırılan ve tanrılaştırılan bir birim haline geldiği görüşündedir.⁷⁶ Sezer’e göre “Doğu uygarlıklarında yönetici kadro ile rahipler din adamları aynı kişilerdir. Gerçekte din ve Devlet, Doğu toplumlarında aynı faaliyetin değişik görüntüleri olmaktadır. Doğulu toplumda benliğin ifadesi ve kişiliğin savunulması siyasî ve askerî alan da Devlet’le biçimlenirken ideolojik alanda da dinle biçimlenmektedir. Doğulu toplumda benliğin ifadesi ve kişiliğin savunulması siyasî ve askerî alan da Devlet’le biçimlenirken ideolojik alanda da dinle biçimlenmektedir. Devlet yöneticileri kadrolarının ilk Doğu uygarlıklarında kendi faaliyetlerine kutsal bir nitelik, başka deyişle günlük faaliyetler dışında ve üstünde bir nitelik vermelerinin nedenleri acaba nelerdir? Toplumda yönetim faaliyetleri, halkın gündelik üretim faaliyetlerinden ayrı bir nitelik yakıştırılmaktadır. Bu nitelik doğaüstü sayılmaktadır. Burada doğaüstü sıfatından halkın gündelik üretim ilişkileri içinde biçimlenen faaliyetleri dışında kalan olaylar anlaşılmalıdır.”⁷⁷

⁶⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 32-33 vd.

⁶⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 20.

⁷⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 21.

⁷¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 214.

⁷² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 34.

⁷³ İbrahim Aksakal, *Baykan Sezer’in Din ve Toplum Anlayışı*, Y. Lisans Tezi (Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 2016.

⁷⁴ Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*, Akçağ Yay., Ankara 2015

⁷⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

⁷⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 39-43 vd.

⁷⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 43.

Bu son yaklaşımında Sezer, dini Marx'ın üretim ilişkileri ve sınıf temelli izahından mülhem izah ediyor gibi gözükmektedir.

Sezer, dini toplumsal ekseninde tanımlama ve izah etme çabasını *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* kitabında ilkel kabile dinlerine, Brahmanizm, Budizm gibi Hint toplumu ürünü olan dinler ile Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi evrensel dinlere uyarlamıştır.⁷⁸

Belirtmek gerekir ki Sezer, “dinlerin kökenine inme ve nasıl doğduğunu izah etme” çabasına giriştiği ve bütün dinleri bu noktada aynı temelde ele aldığı ölçüde hep eleştiriye tabi tuttuğu klasik Batı sosyologlarının Hıristiyanlığa dayalı din yaklaşımına yaklaşmış ve ciddi bir indirgemeciliğe düşmüş olmaktadır.

■ TOPLUM VE TOPLUM FARKLILAŞMALARINI TEMELİNDE VARLIK KAZANAN DİN

Din, Sezer'in din sosyolojisinde toplum temelinde tanımlanmaya, anlaşılma çabasıdır. Anlaşılmaktadır ki Sezer'in sosyoloji yaklaşımında din, toplum temelinde, topluma bağlı olarak varlık kazanır. Bu demektir ki din, bağlı buldukları toplumu ifade etmekte ve toplum farklılaşmalarına anlam getirmektedir.

Sezer'e göre öncelikle “din bir yerde çok önemli bir toplum olayıdır. Durkheim, bütün toplum olaylarının temelinde dinî görece kadar konuya önem verecektir. Öte yandan ise dinî (mükemmel) ve eksiksiz bir toplum olayı saymamız da çok güçtür. “Din, bir inanç sorunudur” ya da “din, ancak kulla Tanrı arasında geçen olaydır” demekle din, gerçekte sosyolojinin konuları dışına itilmektedir.”⁷⁹ Anlaşılmaktadır ki sosyoloji son tahlilde din ile bir toplum olayı olarak ilgilenmektedir.

Sezer, dinlerin toplum farklılaşmalarına, toplumda meydana gelen değişimlere, uygarlık alanındaki gelişmelere, toplumların kendi benlik ve kişiliklerindeki gelişmelere göre belli bir gelişme seyri izledikleri düşüncesini taşımaktadır:

Doğu uygarlık merkezlerinde toplumlar kendi benlik ve kişiliklerini kazanırlarken din yaşantısı da birlikte hızlı bir gelişme içine girecektir. Buna karşılık uygarlık merkezleri dışında kalan halklar arasında, en azından başlangıçta, aynı gelişmeye tanık olamayacağız. Doğu'da uygarlıkla birlikte din yaşantısının da gelişmiş olması, günümüz de din ile uygarlık arasında doğrudan ilişkiler kurulmasına yol açacaktır. Ancak bu ilişki kendiliğinden olmadığı gibi her hangi bir toplumu tarih koşullarından soyutlayıp yalnızca uygarlık düzeyine bakarak o toplumun dinî yaşantısı üzerinde yargıda bulunmamız da imkânsızdır. Doğu uygarlık merkezleri, gelişme içinde, kendilerini henüz uygarlığa geçememiş halklar karşısında giderek ayırmaya ve buna bağlı olarak da tanımlamaya başlayacaklardır. İleri sürdüğümüz görüşe göre Doğu'da dinlerin gelişmelerini açıklayan neden de bu olay olacaktır.⁸⁰

Sezer'in şu cümleleri konunun anlaşılmasına daha fazla katkı yapabilir:

Dinlerin toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olarak tanımladık. Toplumlar kendilerini tanıma ve tanıtmaya ihtiyacını ancak değişik toplumlar karşısında duyabilirler. Ve ancak kendilerinden farklı toplumlar önünde kendi özellik ve niteliklerinin, karşılaştırma sonucu, bilincine varabilirler. Toplumlar arası ilk farklılaşma, Doğu'da su boyu ova-

⁷⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

⁷⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 20.

⁸⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 58-59.

ları halklarının yerleşik tarım ve hayata geçme koşullarını yaratmaları ve bu koşulları denetim altına alabilmeleri sonucu başladı. O günkü teknik düzey de bu insanlık için büyük başarıdır. İnsanlığın içine düşmüş olduğu birçok açmaza çözüm getiriyordu. Ve o günkü koşullarda bu başarı, büyük zenginlik farkının doğmasına yol açacak ve yerleşik tarıma geçememiş halkların tarım uygarlık merkezlerini sızma girişimlerine neden olacaktır. Yerleşik tarımın getirdiği zenginlik sonucu başlayan ilk farklılaşmalarla birlikte örgütlü bir biçimde karşımıza çıkan din olayı, göçebe çoban-yerleşik çiftçi halklar arasındaki ilişkilerin sürtüşmeye dönüşmesiyle daha da geniş boyutlara kavuşacaktır. Elbet bir sürtüşme ve çatışma içinde toplumlar kendi benliklerine daha da çok sahip çıkmak gereğini duyacaklardır.⁸¹

Sezer, benzer bir biçimde evrensel dinlerin ortaya çıkışına kadar dinlerin nasıl bir seyir izlediklerini de ortaya koymaktadır. Sezer'e göre din, toplumla birlikte bir gelişme göstermiş; toplumun kendisi ve toplum içinde oluşan insan ilişkileri basit ve sınırlı olduğu sürece totemizm egemen olmuştur. Toplumdaki ilişkilerin çeşitlenmesi ve farklılaşması sonucu çok Tanrılı dönem başlayacaktır. Ancak bu çeşitli ilişkiler içinde tarih boyunca yabancı toplumlarla karşılaşılması, çatışılması toplumlarda dar ilişkileri aşan daha geniş bir birliğe bağlı olmak bilincini doğuracak ve toplumda çok tanrılı dinler, yerlerini tek Tanrılı dinlere bırakacaklardır. Bu gelişme çizgisinin sonunda evrensel nitelikte büyük dinler de tarih sahnesinde görülmeye başlayacaktır.⁸²

Özet olarak Sezer, dinlerin tarih içinde, tarihî ve toplumsal şartlara bağlı olarak toplum farklılaşmalarının bir ifadesi biçiminde ortaya çıktıkları ve toplum farklılıklarını meşrulaştıran, onlara anlam getiren olgular oldukları kanaatini taşımaktadır. Bu kanaatini de bilhassa Asur ve İran dinleri ile Brahmanizm, Hinduizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet dinleri bağlamında açıklamaktadır.⁸³

TOPLUMSAL BİR OLAY OLARAK DİN

Sezer, öncelikle dini toplumsal bir olay olarak görür ve ele alır.⁸⁴ Sezer'e göre "Din, bir yerde çok önemli bir toplum olayıdır. Durkheim, bütün toplum olaylarının temelinde dinî görece kadar konuya önem verecektir. Öte yandan ise dinî (mükemmel) ve eksiksiz bir toplum olayı saymamız da çok güçtür. "Din, bir inanç sorunudur" ya da "din, ancak kulla Tanrı arasında geçen olaydır" demekle din, gerçekte sosyolojinin konuları dışına itilmektedir."⁸⁵

"Dinin belirlediği farklılıklar ve anlam vermeye çalıştığı olaylar, toplumsal olaylardır. Din her ne kadar bizlere bugün kulla Allah arasında kişisel bir ilişki olarak gösterilmek isteniyorsa da gerçek anlamı ancak kendisine bağlı "cemaat"la bulabilmektedir. Bazı din adamlarının bütün inceliklerine rağmen din ancak büyük halk kitlelerince anlaşılan biçimde var olabilmiştir. Sosyoloji de dinin bu biçimiyle ilgilenmektedir. Din toplumu ilgilendiren olayların yorumudur ve dolayısıyla konusu siyaset alanına girmektedir. Tarih boyunca siyaset, belli toplum kesimlerinin imtiyazı olarak kalmıştı. Dinin başlıca koşulları arasında "cemaat"ın bulunması gerektiği gibi siyaset alanında söz gelişi savaş gibi büyük halk kitlelerinin katkısı gereken konular toplumun imtiyazlı kesimlerinin çıkar ve durumları söz konusu edilmeden yay-

⁸¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 82-83.

⁸² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 87-88.

⁸³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

⁸⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 21.

⁸⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 20.

gınlaştırılmaktadır. Bu nedenle din birçok suçlamalara uğrayacaktır. Bu arada dinin halkların afyonu olduğu, başta gelen suçlamadır. Ancak söz konusu durum dinin kendi özünden gelen bir durum değildir. Toplum ilişkilerinin tarihi koşullar sonucu kazandığı niteliklerin bir ürünüdür. Bu nedenle de toplum yapısını dinin etkisinden kurtarabilmek için ümmet kavramı karşısında ileri sürülen millet kavramı da, en az onun kadar soyut bir kavramdır ve toplumda mevcut imtiyazların en az ümmet yapısı kadar pekiştirmektedir.”⁸⁶

İDEOLOJİ OLARAK DİN

Dinin ideoloji olarak görülmesi veya ideolojik boyutlarıyla ele alınması, din sosyolojisinde önemli bir noktadır. Nitekim Baykan Sezer de dini ideolojik yönleriyle ele almaktadır.

Sezer’in sosyolojisinde din ideoloji ve dolayısıyla bir üst yapı kurumudur.⁸⁷ Dinler pratiğinde, Sezer’e göre mesela Yahudilik bir birlik çağrısı ve ideolojisidir.⁸⁸ “Hıristiyanlık, doğduğu ülkelerde kök salıp gelişmemiş, yerini İslâmiyet’e bırakmak zorunda kalmış; buna karşılık Batı’nın ideolojisi olarak günümüze kadar iki büyük dinden birisi olarak süre gelmiştir. Roma’da Hıristiyanlığın Batı’nın hâkim ideolojisi olması, İmparatorluğu ele geçirmiş olan Cermenlerin bu yeni dine dört elle sarılmaları sonucu olmuştur.”⁸⁹ Hülasa Hıristiyanlık Batı’nın hakim ideolojisidir.⁹⁰ İslâmiyet, Doğu’nun yeni bir dünya egemenliği ideolojisidir.⁹¹

Sezer, dini ideolojiyle sıkı ilişkisellik içinde ele alır. Sezer’in yaklaşımında dinin bilimle ilişkisinden çok dinin ideoloji ile ilişkilerinin incelenmesi, bize dinin özü üzerine daha geçerli bilgiler verecektir.⁹²

Sezer, dini bilimden ayırmanın ve aşmanın yolu olarak da ideolojiyle ilişkilendirmektedir. Sezer’e ideolojileri toplum olayları biliminden ayırmak gerekir. İdeolojilerin belli çıkar yönünden toplum olaylarının, yine ayrı çıkar yönünden çözümlerini ve takınılması gereken tutumları da içeren yorumlanması olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre din de, mükemmel bir ideoloji örneği olmaktadır.⁹³ Anlaşıldığı üzere Sezer, dini açık bir ideoloji olarak anlamaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi dinin ideoloji olması yahut ideoloji olarak görülmesi veya ideolojik boyutlara sahip bulunması ya da ideolojinin din olarak ortaya çıkması ve din-ideoloji etkileşimi, sosyoloji ve din sosyolojisinde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bu çerçevede dinin örneğin bir sosyalizm veya bir ateizm gibi ideoloji olduğu görüşünde olanlar olduğu gibi ideolojik boyutlara sahip bir olgu olduğu görüşüne sahip olanlar da vardır. Konuya ideoloji tarafından bakılırsa, bazı ideolojilerin de dinî boyutlarından veya din haline gelmelerinden bahsedilebilir. Bu noktada örneğin Marksizm, komünizm, ateizm, faşizm, laisizm, nasyonalizm, Maoizm, hümanizm gibi ideolojiler, başka bir ifadeyle teistik olmayan inanç sistemleri veya seküler ideoloji ve ayinler, din olarak görülebilmektedir. Bilhassa işlevsel-

⁸⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 214.

⁸⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 32, 43, 16, 97.

⁸⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 97.

⁸⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 120.

⁹⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 121-122.

⁹¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 147.

⁹² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 212.

⁹³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 215-216.

ci din tanımlamalarında ulusal, politik vd. ideolojiler din olarak anlaşılabilir. ⁹⁴ Gerçekten de bu çerçevede bakıldığında, komünizm, liberalizm, sosyalizm, kapitalizm gibi ideolojilerin, önemli kurumları, ayinleri, kutlamaları, bilgi sistemleri ve inançları ile dinler gibi kullanılıp uygulandığı ve dolayısıyla bunların laik dinler olduğu ⁹⁵ söylenebilir.

TOPLUMUN BİLİNCİ VE KİMLİĞİ OLARAK DİN

Baykan Sezer'e göre "din, toplumların kendilerini tanımlamalarının ifadesi", ⁹⁶ başka bir ifadeyle "toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı"dır. ⁹⁷ Bundan anlaşılmalıdır ki din, Sezer'in yaklaşımında toplumların kimliğinin belirlenmesinde en önemli unsurlardandır. Sezer'e göre "dinler, toplumların ayrılıklarının, kişiliklerinin bilincidir." ⁹⁸

Sezer, dinin, ideolojik boyutuyla ilişkili olarak toplumun kimliği olduğu görüşündedir. ⁹⁹

TOPLUMU AÇIKLAYAN VE TOPLUM OLAYLARINI YORUMLAYAN BİR OLAY OLARAK DİN

Sezer'in din sosyolojisinde toplum temelinde varlık kazanan din, toplum olaylarının yansıması, izahı ve yorumudur. ¹⁰⁰ Evveleminde din, Sezer'in sosyolojik din anlayışına göre "bağlı olduğu toplumu açıklayan bir olaydır. Bu bağlamda din, dile getirdiği olayların toplumsal olarak aldıkları ifade biçimlerinden biridir." ¹⁰¹

Sezer'e göre "din, insanların olaylarla olan belli ilişkilerinde olayları bir açıdan kavramalarının bir ifadesi olmaktadır." ¹⁰² Din, toplumların kendilerini başka toplumlara karşı konumlandırmalarının bir ifadesi olmak suretiyle toplumlar arası "farklılıklara ve bağlı olduğu toplumların benliklerine anlam getirmektedir. Bu durumda belli bir dönem dine bağlı olmak, zorunlu bir takım sonuçları birlikte taşımaktadır. Bu sonuçların başında olaylar karşısında dine bağlı yorum ve tutumlar gelmektedir. Dinin belirlediği farklılıklar ve anlam vermeye çalıştığı olaylar, toplumsal olaylardır. Bu nedenle olaylara anlam vermeden ve yorumlamadan görülen özellikler, durumu değerlendirmede ki yetersizlikler kadar önemlidir ve siyasi bir nitelik kazanmaktadır. Din, belirttiği toplumsal farklılaşma ve çatışmaları adlarıyla belirlememek bakımında yetersizdir. Ancak bu yetersizlik bir kez saptandıktan sonra din konusunda ilginç olan, araştırılması gereken dinin bu çatışmalara getirdiği yorum ve görüş açısı olmaktadır." ¹⁰³

TOPLUM OLAYLARI KARŞISINDA BİR TUTUM OLARAK DİN

Sezer'in din sosyolojisinde din, toplum olayları karşısında bir tutumun ifadesidir. Bir toplumun, farklı toplumlara karşı kendinin farkına varması, kendini tanımlaması, toplumsal olaylara, değişimlere ve fark-

⁹⁴ Günter Kehr, "Din Sosyolojisi", *Din Sosyolojisi*, Der. Y. Aktay, M. E. Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yay., Ankara 1998, ss. 17-118; Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*.

⁹⁵ Muhammed Arkoun, "İslâmî Düşüncede Otorite Kavramı: Lâhukme illâ lillâh", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 69.

⁹⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 51.

⁹⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 82, 87, 212 vd.

⁹⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 121.

⁹⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 212-213, 215

¹⁰⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

¹⁰¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 20.

¹⁰² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 35.

¹⁰³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s. 213.

hlaşmalara karşı aldığı tutumla din kendini göstermektedir.¹⁰⁴ “Din, toplum olaylarının bir yorumu olması nedeniyle yine aynı olaylar karşısında belli bir tutumda gerektirmektedir. Bizim burada ilgilendiğimiz, toplumda yaygın tutumlardır. Sosyoloji, din konusunda ilgi alanını kişisel inançlara kaydırmamaya özellikle özen göstermek zorundadır. Bu yaygınlık ve zorunluluk, ancak toplumun tutumlardır. Bu yaygınlık ve zorunluluğu, ancak toplumun kendi benliğinin ve genel çıkarlarının söz konusu olduğu alanlarda görebiliriz. Başka deyişle din, kişilerin yalnızca özel yaşantılarında kişisel davranışları belirlemekle yetinmemektedir. Aynı zamanda kişiye toplum içindeki ilişkilerinde de yol göstermektedir.”¹⁰⁵

SONUÇ

“Yerli sosyolog” Baykan Sezer, Batılı sosyoloji/din sosyolojisi ve bu sosyolojilerin aktarımıyla Türkiye’de ortaya konulan sosyolojiden/din sosyolojisinden daha farklı yaklaşımları olan bir sosyologtur. Sezer, genel yerli sosyoloji iddiasına paralel olarak yerli din sosyolojisi iddiasına da sahiptir. Denilebilir ki Sezer, Türkiye’ye ve Doğu toplumlarına veya Müslüman toplumlarına özgü din sosyolojilerinin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Sezer’in Türkiye için Türk din sosyolojisi önerdiği söylenebilir.

Sezer’in din anlayışı, çatışmacı boyutlarıyla Marx’ın din ve toplum görüşlerinden yararlanılarak ortaya konulmuşa benzemektedir. Sezer, dini üst yapı kurumu olarak görmesi itibarıyla de Marx’ın bakış açısını paylaşmaktadır. Dini toplumsal temelde ele aldığı boyutlarıyla Durkheim sosyolojisinden yararlanarak, ama özgün bir din sosyolojisi geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki, Sezer, toplum merkezli din yaklaşımında, klasik sosyolojizmden kaçarken başka bir sosyolojizme düşmüştür. Bütünüyle toplumsal şartlarla izah edilen bir dinin, Sezer’in din sosyolojisinde toplumu nasıl izah edeceği, nasıl toplumun kimliği olacağı, nasıl toplumları birbirinden ayıran bir unsur olacağı savunulmakla birlikte açık, anlaşılır değildir. Sezer dinin bir yandan toplumsal hayatta çok önemli bir olay olduğunu, pek çok toplumsal olayı etkileyen bir güç olduğunu belirtir, ama öte yandan toplumla, toplumun kimliği olarak, toplum farklılaşmalarıyla ortaya çıkan bir olay olduğunu savunur. Bu durumda Sezer’de Durkheim’in din açıklamasında olduğu gibi bir paradoksun varlığı kendini belli etmektedir.

Denilebilir ki Sezer, bir yandan Batı merkezli düşünce yapılarıyla Marx, Durkheim, Weber gibi sosyologları hem genel sosyolojileri, hem de din sosyolojileri noktasında sorgular ve tenkit ederken, öte yandan çeşitli toplum olaylarına ve dine yaklaşımda onlardan etkilenmiştir.

Sezer’in dini, Doğu-Batı çatışması ekseninde ele alması ve anlamlandırma çabası, kayda değerdir. Uygarlıkların çatışmasına dair görüşü ve uygarlıkların çatışması bağlamında din konusuna yaklaşımı, Huntington gibi isimlerin görüşleriyle benzeşen boyutlar taşımaktadır. Fakat Sezer, onların Batı merkezli bakışlarına karşı Doğu merkezli bakış ortaya koymaktadır.

¹⁰⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*.

¹⁰⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, ss. 214-215.

KAYNAKÇA

- Aksakal, İbrahim, *Baykan Sezer'in Din ve Toplum Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi (Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 2016.
- Amin, Samir, *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, Kaynak Yay., İstanbul 1992.
- Arkoun, Muhammed, "İslâmî Düşüncede Otorite Kavramı: Lâhukme illâ lillâh", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul 1995, ss. 47-73.
- Barbier, Maurice, *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, çev. Özkan Gözel, Kaknüs Yay., İstanbul 1999.
- Berger, Peter L. "Sociology: A Disinvention?", 1992, *Society*, c.30, sy.1.
- Berger, Peter L., "What Happened to Sociology", 2002, *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life*, sy.126, ss. 27-29.
- Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş Yay., İstanbul 2002.
- Cirihlioğlu, Zafer, *Azgelmişliğin Toplumsal Boyutu*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1999.
- Coşkun, İsmail, "Modernleşme Kuramı Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1989, c.3, sy.1, ss. 289-304.
- Coşkun, İsmail, "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991.
- Çağan, Kenan, "Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, c. 9, sy.2, ss. 69-86.
- Çakı, Fahri, "Medeniyetler Çatışması mı, Doğu-Batı Çatışması mı?: S. P. Huntington ve Baykan Sezer Karşılaştırmasına Dair Bir Deneme", *TYB Akademi*, 2013, c. 3, sy.9.
- Erkul, Ali, "Türk Sosyolojisi Tartışmaları", *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Haz. Sezgin Kızılçelik, Anı Yay., Ankara 2000.
- Henry, Paget, "Sociology: After Linguistic and Multicultural Turns", *Sociological Form*, 1995, c.10, sy.4, ss. 633-652.
- Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 1993, 72:3, ss. 21-49.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, tah. Derviş el-Cüveydi, 2. Baskı, el-Mektebetul-Asriyye, Beyrut 1996.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, "Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi", *Baykan Sezer'e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul 2004.
- Kehrer, Günter, "Din Sosyolojisi", *Din Sosyolojisi*, Der. Y. Aktay, M. E. Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yay., Ankara 1998, ss. 17-118.
- Keyder, Çağlar, *Azgelmişlik ve Türkiye*, Birikim Yay., İstanbul 1979.
- Kızılçelik, Sezgin, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Anı Yay., Ankara 2000.
- Lerner, Daniel, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, The Free Press of Glencoe, London 1964.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich, "On Religion". *Religion and Ideology*, der. R. Bocoock, K. Thompson, Manchester University Press, Manchester 1987, ss. 11-20.
- Okumuş, Ejder, "Secularization and Religion", *Euro Agenda/Avrupa Günlüğü*, 2005, c. 4, sy.7, ss. 335-356.
- Okumuş, Ejder, "Bir Din Sosyolojimiz Olmalı mı?" *Euro Agenda/Avrupa Günlüğü*, 2006, c. 5, sy. 8, ss. 259-268.
- Okumuş, Ejder "Sosyolojinin Din Sorunsalı", *Din Sosyolojisi*, ed. M. Bayyigit, Palet Yay., Konya 2013.
- Okumuş, Ejder, "Güncelliğini Yitirmiş Bir Oryantalizmden Global Sosyolojiye Geçiş İmkânı", *Marife*, 2002, c.2, sy.3, ss. 253-260.
- Okumuş, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, 4. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2015.
- Okumuş, Ejder, *Dinin Toplumsal İnşası*, Akçağ Yay., Ankara 2015.
- Okumuş, Ejder, *Osmanlı'nın Gözüyle İbn Haldun*, 3. Baskı, İz Yay., İstanbul 2017.
- Okumuş, Ejder, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, 3. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2017.
- Orçan, Mustafa, "Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul 2004.
- Said, Edward, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Nezhiz Uzel, Pınar Yay., İstanbul 1982.
- Sezer, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979.
- Sezer, Baykan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981.
- Sezer, Baykan, "Osmanlı Eğitim Sisteminden Günümüz Eğitim Birliğine", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, İstanbul 1987, c. 2, sy.4, ss. 143-157.
- Sezer, Baykan, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi Yay., İstanbul 1988.
- Sezer, Baykan, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1989, c.3, sy.1, ss. 1-96.
- Sezer, Baykan, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990.
- Sezer, Baykan, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", *Tarih ve Sosyoloji Seminerleri, 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler*, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991, ss. 1-8.
- Sezer, Baykan, "Batı Sosyolojisinin Doğu Toplumlara Yaklaşımı", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 39-47.
- Sezer, Baykan, "Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991, ss. 7-12.
- Sezer, Baykan, "Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme", *Türkiye Günlüğü*, 1991, sayı: 15, ss. 10-16.
- Sezer, Baykan, "Çağdaşlaşma ve Batı Egemenliği", *Yeni Toplum Dergisi*, 1992, sy. 1, ss. 5-9.
- Sezer, Baykan, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitabevi Yay., İstanbul 1993.
- Sezer, Baykan, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ders Notları*, İstanbul 1996-97.
- Sezer, Baykan, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1997.
- Sezer, Baykan, "Doğu-Batı Ayırımı", *Doğu Batı*, 1998, c.1, sy.2, ss. 29-36.
- Sezer, Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011.
- Spickard, James V., "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion", *Social Compass*, 2001, c. 48, sy.1, ss. 103-116.
- Şan, Mustafa Kemal, "Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyoloji Yeniden Bakmak", *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma Yay., İstanbul 2004.
- Topses, Mehmet Devrim, "Baykan Sezer'in Modernleşme Kuramlarına Yaklaşımı ve Max Weber Eleştirisi", <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/devrimtopses.pdf> (03/06/2017).
- Tuna, Korkut, "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi ile İlişkisi ve Sonuçları", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yay., İstanbul 1991.
- Tuna, Korkut, *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu Yay., İstanbul 2002.
- Tumer, Bryan S., *Marks ve Oryantalizmin Sonu*, çev. H. Çağatay Keskinok, Kaynak Yay., İstanbul 1985.
- Tumer, Bryan S., *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, Vadi Yay., Ankara 1991.
- Tumer, Bryan S., *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul 2002.
- Tüfekçioğlu, Hayati, "Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları'nın Rusça Baskısı Üzerine", *Sosyoloji Dergisi*, 2011, c.3, sy.22, ss. 583-587.
- Yıldırım, Ergün, "Baykan Sezer'den Batı Sosyoloji Kuramlarına Eleştirel Çağrı", *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Kızılelma Yay., İstanbul 2004, ss. 207-213.
- Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba, Hil Yay., İstanbul 1985.
- Wilson, Bryan, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, Oxford, New York 1989.